

SIGRÍÐUR MAGNÚSDÓTTIR

„EN HVERNIG SEM ALLT FER VERÐ ÉG Í HÖFN Í SUMAR ...“

Um fyrirhugaða ferð Stefáns Ólafssonar skálds til Frakklands

TILEFNI ÞESSARA HUGLEIÐINGA er sú fullyrðing Jóns Þorkelssonar að Brynjólfur biskup Sveinsson hafi ráðið Stefáni Ólafssyni frá því að þiggja boð um að gerast fornfræðingur við bókasafn Mazarins kardínála í París árið 1647.¹ Hugur Stefáns stóð til þess að taka þetta starf að sér en hann vildi þó fyrst leita álits foreldra sinna og Brynjólfs biskups. Fullyrðir Jón að af heimildum sé „auðséð, að biskup hefur ráðið Stefáni frá Frakklandsferðinni“. ² Flestir fræðimenn hafa tekið þessa ályktun Jóns sem staðreynd, jafnvel þótt þeir hafi átt bágt með að trúa skýringartilgátu hans á ástæðum þess að biskup á að hafa ráðið Stefáni frá Frakklandsferðinni: biskup hafi séð ofsjónum yfir velgengni Stefáns. Ef farið er í heimildina sjálfa, bréf Stefáns til Brynjólfs biskups, verður hins vegar ekki betur séð en að ályktunin sé hæpin.³ Frekar mætti ætla að Brynjólfur biskup hafi talið foreldra Stefáns á að leyfa honum að fara til Frakklands. Hér á eftir verður reynt að gera nokkru nánari grein fyrir þessu máli.

I

Í ævisögu Stefáns Ólafssonar í útgáfu kvæða hans (1885–1886) segir Jón Þorkelsson frá því að áformað hafi verið að Stefán færi til Frakklands og gerðist norrænn fornfræðingur við bókasafn Mazarins kardínála. Jón vitnar í bréf Stefáns til Eiríks Ketilssonar í Vallanesi 6. maí 1646 þar sem Stefán segir að hann muni ekki sjá ættjörð sína á sumri komanda því að honum bjóðist að fara til Frakklands sér og sínum að kostnaðarlausu.⁴ Í bréfi til

¹ Jón Þorkelsson, „Stefán Ólafsson,“ *Stefán Ólafsson. Kvæði* II (Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1886), XX–LXXXII.

² Sama rit, XLIX.

³ Bréfabók Stefáns Ólafssonar er varðveitt í Bodleian-safninu í Oxford (Bodleian 67 4to), en uppskrift af henni, sem Eiríkur Magnússon gerði 1885, er varðveitt í handritadeild Landsbókasafns, Lbs. 282 fol., og hefur hér verið stuðst við hana.

⁴ Jón Þorkelsson, „Stefán Ólafsson,“ XLVI.

Brynjólfs biskups Sveinssonar, dags. 5. maí 1646, segir Stefán að hann sé að skrifa upp Snorra-Eddu og þýða á latínu. Hafi sendiherra (*legatus*) Frakka boðið sér nægilegan styrk til að takast á hendur ferð til Mazarins kardinála í því skyni að skýra norræn fornfræði.⁵ Hann segist þó ekki vilja ráðast í þá ferð gegn vilja foreldra sinna og vildarmanna, en fremstur meðal þeirra sé æruverðugur biskup „og bið eg yður um viturlegan dóm og hyggilegt ráð“. Þýðing Jóns heldur áfram: „Ég efast um samþykki foreldra minna, og ef eg get ekki unnið þau til þessa hvað er þá til bragðs að taka?“

Samkvæmt heimildum Jóns Þorkelssonar er svarbréf Brynjólfs ekki til, en Stefán Ólafsson svarar því í bréfi dags. 13. maí 1647. Jón segir áður en hann vitnar í bréfið: „Á því er auðséð að biskup hefur ráðið Stefáni frá Frakklandsferðinni.“⁶ Síðan segir:

Í því er meðal annars þetta: „Ekki fór fjarri því, sem eg ætlaði að þér munduð dæma um Frakklandsferðina. Drottinn minn dýri! hversu mikið hughvarf taldi mér þessi yðar lærdómsríka ráðlegging! Það var víst, að eg hefði þrátt fyrir mótspyrnur og jafnvel foreldrum mínum nauðugt ráðist í þessa ferð. En, sjá, hversu hugur þeirra er breyttur fram yfir það, sem eg ætlaði, því að þér skrifið að þau séu alt of áhyggju full um mig og taki of hart á því, að eg skuli hafa hangið í Danmörku þetta ár, en nú í hinu seinasta bréfi til mín gefa þau mér sjálfkrafa leyfi til þess í heilagrar þrenningar nafni að fara til Frakklands. Hvaðan kemur áttæðum föður slíkur hugur? Hvaðan kemur hinni eptirlátustu móður þvílíkt hugrekki? Eg gekk að því vísu að þau mundu aldrei gefa leyfi til þessa.“

Jón Þorkelsson heldur áfram umfjöllun um þetta bréf Stefáns Ólafssonar: „Hvað Brynjólfi biskupi hafi getað gengið til þess að hafa Stefán aptur af Parísarferðinni er ekki gott að gizka á, nema hann hafi þóttst sjá það fyrir, að Stefán með því að fara þangað mundi ganga uggvænlega upp og með því slá skugga á frægðarljóma biskups sjálfs“.⁷ Enda þótt fræðimenn hafi fallist á þá skoðun að Brynjólfur hafi ráðið Stefáni frá Frakklandsförinni hafa þeir þó fæstir tekið undir þessa skýringu.⁸

⁵ Sama rit, XLVIII.

⁶ Sama rit, XLVIII–XLIX.

⁷ Sama rit, L.

⁸ Páll Eggert Ólason, *Saga Íslendinga 5: Seytjándi öld* (Reykjavík: Menntamálaráð og Þjóð-

Þegar þýðing Jóns á bréfi Stefáns er lesin í heild verður ekki betur séð en fram komi ósamræmi. Í upphafi þess segir Stefán (í þýðingu Jóns) að bréf biskups hafi talið honum „hughvarf“, en nokkru síðar segir: „Nú býst eg á hverjum degi við bréfi frá Frakklandi, sem bjóði mér þangað, eða öllu heldur nálega kalli mig þangað, því að Vorm hefur fengið tvö bréf frá ráðgjafa frakkneska sendiherrans skrifuð í Parísarborg, og var í þeim báðum minst á mig [...] og enn fremur jafnskjótt sem Naudæus bókavörður konungs kæmi heim aptur – því hann kvað hann vera á ferð erlendis, en koma aptur innan skamms – skyldi verða eitthvað víst ályktað um för mína til þeirra.“⁹

Orðið „hughvarf“ er þýðing Jóns á orðinu *animum* í orðasambandinu *quantum animum me addidit* en sú þýðing, sem felur í sér neikvæða túlkun, stingur í stúf við framhald bréfsins, þar sem Stefán ræðir Frakklandsförina á mjög jákvæðum nótum. Bréf Stefáns hefst á þessum orðum í uppskrift Eiríks Magnússonar í handritadeild Landsbókasafns-Háskólabókasafns, en síðari hluti bréfsins fjallar um annað efni:

Non multum me fefellit opinio ita tuam Claritatem de Gallicana profectione esse judicaturam. Deum immortalem! Quantum animum addidit mihi censura haec tua longe eruditissima! Certum erat si per obstacula licuisset, vel invitis parentibus iter ingredi. Sed vide quam praeter opinionem horum animus mutatus sit. Quos enim scribis nimium de me sollicitos, nimium judicare quod hunc annum in Dania hæsitem in proximè ad me datis literis ultro dant veniam in nomine S. Sanctæ Trinitatis in Galliam proficiscendi ...¹⁰

Þ.e. „Ekki fer mjög fjarri því sem ég ætlaði að þér munduð dæma um Frakklandsförina. Drottinn minn dýri! Mjög jókst mér hugur við þetta afburða lærða álit yðar. Víst var að ég tækist á hendur þessa ferð þrátt fyrir erfiðleika og jafnvel gegn vilja foreldra minna. En sjáið hve hugur þeirra er breyttur gagnstætt því sem ég ætlaði, því að þér skrifið að þau hafi miklar áhyggjur af mér og átelji að ég sé kyrr þetta árið í Danmörku en í síðasta

vinafélag, 1942), 360; Andrés Björnsson, „Stefán Ólafsson og kvæði hans,“ *Stefán Ólafsson. Ljóðmáli* (Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1948), x; Margrét Eggertsdóttir, *Barokk-meistarinn* (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 2005), 130.

⁹ Jón Þorkelsson, „Stefán Ólafsson,“ XLIX.

¹⁰ Lbs. 282 fol., bl. 25v.

bréfi gefa þau mér sjálfkrafa leyfi í nafni heilagrar þrenningar til að fara til Frakklands“. Með því að þýða *animum* með „hugur“ í stað „hughvarf“ hverfur ósamræmið í orðum Stefáns í þýðingunni. Á það má benda að síðar í sama bréfi þýðir Jón *animum* með „hug“. Úr því að „hughvarf“ Stefáns Ólafssonar reynist vera röng þýðing, hvernig stóð þá á því að ekkert varð af Frakklandsför hans? Og hver var aðdragandi þessa máls?

II

Haustið 1645 getur danski læknirinn og fræðimaðurinn Ole Worm þess í bréfi til Gabriels Naudé, bókavarðar Mazarins kardinála, að ungur Íslendingur hafi verið ráðinn til að skrifa upp Eddu eftir eintaki Worms og þýða á latínu.¹¹ Gabriel Naudé var lærður læknir (þekktur fyrir rit sitt *Advis pour dresser une bibliothèque*, 1627) sem Mazarin kardináli hafði falið það verkefni að safna bókum í hið mikla bókasafn sitt sem hann ákvað að opna almenningi árið 1643. Kardinálinn hvatti auk þess sendifulltrúa Frakka erlendis til að láta Naudé í té verðmætar bækur og rit.¹² Íslendingurinn ungi sem Worm nefnir í bréfinu til Naudé var Stefán Ólafsson, skáld og síðar prestur í Vallanesi. Hann hafði útskrifast úr Skálholtsskóla árið 1642 en verið skrifari Brynjólfs biskups Sveinssonar veturinn 1642–1643. Stefán hélt utan til náms haustið 1643 og var innritaður í Hafnarháskóla 7. desember 1643. Valdi hann Ole Worm sem umsjónarkennara eins og nokkrir landa hans höfðu áður gert.

Aðdragandi bréfaskriftanna milli Worms og Naudé voru kynni Worms og Gaspard Coignet de la Thuillerie, sendiherra Frakka í Hollandi, sem falið var að koma á friði milli Dana og Svía árið 1644. Friður var saminn í Brömsebro 25. september 1645. Í fylgdarliði La Thuillerie var fræðimaðurinn Isaac de la Peyrère, sem samdi rit um Ísland og Grænland (*Relation de l'Islande*, ritað 1644, pr. 1663; *Relation du Groenland*, pr. 1647) og studdist m.a. við upplýsingar frá Worm.¹³ Virðist hafa tekist góð vinátta með þeim La Peyrère og Worm. Fyrir áeggjan La Thuillerie skrifaði Worm

¹¹ Worm til Naudé, 28. 10./9.11. 1645. *Breve*, III, nr. 1359, 136–137; farið er eftir tímasetningum í *Breve*.

¹² Sbr. François-Xavier Dillmann, „Frankrig og den nordiske fortid – de første etaper af genopdagelsen“. *The waking of Angantyr. The Scandinavian past in European culture*, ritstj. Else Roesdahl og Preben Meulengracht Sørensen (Aarhus: Aarhus University Press, 1996), 16.

¹³ Sbr. bréf Peyrère 7. apríl 1645 (*Epistolæ* II, 920). Um rit Peyrères um Ísland, sjá Sumarliði Ísleifsson, *Ísland – framandi land* (Reykjavík: Mál og menning, 1996), 65–66.

Gabriel Naudé bréf og bauð honum aðstoð sína við að útvega bækur í safn kardínálans (18. desember 1644). Hann vísar til þess að hann hafi þegar aðstoðað La Thuillerie við val nokkurra bóka. Worm afsakar að erfitt sé að útvega bækur á rúnalettri, en sendir úr eigin safni skinnhandrit af íslenskri lögbók (Jónsbók) ásamt „calendarium“.¹⁴ Í bréfi til S.H. Stephanius í Sorö 18. nóvember 1644 segir Worm að La Thuillerie sé hámenntaður maður sem hafi mikinn áhuga á fornfræðum Worms og bíði með óþreyju eftir að líta Saxo-útgáfu Stephaniusar.

Í bréfi frá Kristianopol [þ.e. Kristianstad] 20. apríl 1645 þakkar La Thuillerie Worm aðstoð við kaup á bókum. Hann nefnir að Naudé sé farinn til Ítalíu og sé ekki væntanlegur fyrr en eftir þrjá mánuði, en vísar að öðru leyti til bréfs frá Naudé sem hann lætur fylgja og dagsett er í París 13. mars 1645 (nr. 1292). Þar þakkar Naudé aðstoð við útvegum bóka og lofar að senda Worm portrett af kardínálanum á nýsleginni mynt í þakk-lætisskyni.

Worm skrifar Naudé 28. október til 9. nóvember 1645 og fagnar því að fyrri sendingum hans til bókasafns Mazarins kardínála hafi verið vel tekið. Hann lofar að útvega fleiri hluti af sama toga og bætir síðan við: „Við höfum ráðið ungan Íslending til að skrifa upp Eddu eftir mínu eintaki og þýða á latínu þar sem þetta er mjög sjaldgæf bók og torráðin, því fremur sem erfitt er að útvega gamalt handrit af henni.“¹⁵ Í þessu bréfi nefnir Worm í fyrsta sinn fyrirhugaða þýðingu Stefáns Ólafssonar á Eddu. Í bréfi til Brynjólfs biskups Sveinssonar í maí 1646 segist Stefán vera að skrifa upp og þýða Snorra Eddu fyrir sendiherra Frakka („a legato Gallico, *cujus nomine Eddam Snorronianam Islandico-latinam scribo*“) og lætur þess jafnframt getið að honum bjóðist styrkur til að takast á hendur ferð til Mazarins kardínála „í því skyni að skýra norræn forn fræði, og hefur hann komið bókasafni af þeim á fót“ (*antiquitatum Normannicarum, quibus ille bibliothecam instruit enucleandarum gratia*).¹⁶ Alls er „Íslendingurinn sem er

¹⁴ „Ut verò voluntatem agnoscatis promptam, ex meis Archivis *Codicem Legum Islandicarum* in membrana exaratum mitto, ac Bibliothecæ Eminentissimi Domini Cardinalis, una cum *Calendario*, dico ac consecro.“ *Epistola* II, 899.

¹⁵ „Jam Islandum conduximus juvenem, qui juxta meum exemplar *Eddam* describat & in lingvam vertat Latinam, cum liber sit rarissimus intellectuque difficillimus, nec facile ejus haberi queat antiquum MS.“ *Epistola* II, 902. Dönsk þýðing H.D. Schepelern í *Breve fra og til Ole Worm* III, nr. 1359, 136–137.

¹⁶ Stefán Ólafsson, í Höfn, til Brynjólfs biskups Sveinssonar í Skálholti, 5. maí 1646, Lbs. 282 fol., bl. 23v, sbr. Jón Þorkelsson, „Stefán Ólafsson,“ XLVIII.

að þýða Eddu“ nefndur nú sinnum í bréfum þeim sem fara á milli Worms annars vegar og Naudé, La Peyrère og La Thuilleries hins vegar á árunum 1645 til 1647.

Þann 5. júní 1646 segir Worm í bréfi til La Peyrère í París að þýðing á Eddu gangi hægt enda sé Íslendingurinn önnur kafinn við nám sitt og verði að vinna að þýðingunni í frístundum sínum en hafi nú lokið helmingi verksins.¹⁷ Bréf Worms til La Thuilleries í Haag, dagsett sama dag, 5. júní 1646 (nr. 1423), er nær samhljóða bréfi Worms til La Peyrère.

Í fjórða sinn ræðir Worm um þýðingu Stefáns á Eddu í bréfi til La Peyrère í París 23. október 1646. Þar segir að nú hafi Íslendingurinn lokið við að afrita Eddu. Worm spyr hvort senda eigi „bókina“ til La Thuilleries í París eða afhenda hana sendiherra Frakka í Höfn, hr. Hennequin.¹⁸

Þann 3. desember 1646 skrifar Worm La Thuilleries í París. Þar segir: „Þar sem Íslendingurinn okkar hefur nú lokið við bókina sem við fólum honum að afrita og þýða vil ég ekki verða til þess að hún liggi lengur hjá okkur. Í samráði við hr. Hennequin sendiherra höfum við ákveðið að senda hana sem fyrst til yðar hágöfgi.“ Worm getur þess að Edda sé grundvallarrit til skilnings á hinum forna kveðskap. Síðan bætir hann við að hann hafi greitt hinum íslenska „aðstoðarmanni“ 10 „Imperiales“ sem hr. Hennequin hafi afhent honum.¹⁹

Sama dag, 3. desember 1646, skrifar Worm La Peyrère í París. Hann spyr um hinn mikla „verndara“ La Thuilleries og jafnframt hvort Naudé sé kominn aftur til Frakklands. Í þessu bréfi ber Eddu á góma í sjötta skipti. Worm segir: „Eg sendi nú La Thuilleries Eddu sem Íslendingurinn hefur skrifað upp; megi hún vera ykkur að skapi. Ef þið þurfið á aðstoð hans að halda lofar hann að fara til Frakklands en því aðeins að honum bjóðist sæmileg kjör.“²⁰

¹⁷ „Adhuc in *Edda* vertenda laborat Islandus noster, sed lentus admodum est, & aliis studiis distractus, ut vix dimidam absolverit partem ...“ *Epistole* II, 938.

¹⁸ „Islandus noster pensum suum in *Edda* describenda jam absolvit; expiscare, rogo, an Illustrissimus Dn. Legatus velit hunc librum traditum Dn. *Hennequino* apud nos Residenti, an vero alia commoditate sibi transmissum.“ *Epistole* II, 941; *Breve* III, nr. 1463, 220.

¹⁹ *Epistole* II, 960–961; *Breve* III, nr. 1467.

²⁰ „Mitto jam Domino *Thuilleries Eddam* ab Islando nostro descriptam, utinam ad nutum vestrum; si ejus indigeatis opera, in Gallias se iturum spondet, modo honestis id fieri possit conditionibus. Juvenis apud nos ejus nationis non extat ullus eo modestior & Antiquitatum Septentrionalium peritior.“ *Epistole* II, 943; *Breve* III, nr. 1468, 223.

Worm virðist fyrst geta þess í bréfinu til La Peyrère 3. desember 1646 að Stefán Ólafsson sé fús til þess að fara til Frakklands, en nefnir þessa tillögu ekki í bréfinu til La Thuillierie sem skrifað er sama dag. Svo virðist sem þetta mál hafi verið rætt í Höfn nokkurn tíma áður en Worm hreyfir því við vin sinn, La Peyrère. Stefán Ólafsson skrifar í bréfi til biskups 5. maí 1646, þ.e. sjö mánuðum áður en Worm nefnir fyrst að Stefán sé fús til að fara til Parísar, að hann sé að skrifa upp og þýða Eddu í nafni franska sendiherrans og að sér bjóðist styrkur til að takast á hendur ferð til Frakklands. Mætti ætla að Hennequin sendiherra Frakka í Höfn hafi komið meir við sögu þessa máls en fram kemur í bréfum Worms.

Seinasta bréf frá La Peyrère á árinu 1646 er dagsett í París 12. desember 1646. Þar segir hann að Naudé bókavörður sé ekki enn kominn úr ferð til Sviss og Þýskalands, þar sem hann hafi verið að safna bókum fyrir bókasafn kardinálans. La Peyrère heldur áfram: „Okkar víðkunni La Thuillierie hefur afhent Kardinálanum stóran bókakassa fullan af hlutum frá Norðurslóðum yðar ... Á hverjum degi er von á hr. Naudé sem á að opna kassann og taka upp bækurnar og koma þeim fyrir. Á sama tíma mun ég skrifa þér hvað er í ráði með uppskriftina af Eddu og hinn lærða Íslending sem vann það verk. Hann getur treyst því að hann hafi ekki unnið til einskis. Á meðan bið ég þig að varðveita uppskriftina hjá þér með sömu umhyggju og þitt eigið frumrit.“²¹ Líklegt er að La Peyrère hafi ekki verið búinn að fá bréf Worms frá 3. desember 1646 þegar hann skrifar vini sínum 12. desember sama ár. Hann svarar þar ekki tillögu Worms um för Stefáns til Parísar, sbr. ummæli hans um hinn lærða Íslending: „... hann getur treyst því að hann hafi ekki unnið til einskis.“

Fyrsta bréf La Peyrère til Worm árið 1647 er dagsett í París 1. janúar. Þar segir að Naudé sé kominn til Parísar fyrir þremur dögum en La Peyrère hafi ekki enn náð tali af honum en við hann þurfi hann margt að ræða og nefnir meðal annars viðvirkjandi Íslendingnum Sueno (*sic*) að „um

²¹ „Illustriss. Dn. Noster de la Thuillierie, capsam librorum prægrandem, ex vestro Septentrione auctam, Eminentissimo Cardinali obtulit. ... Expectatur indies Dn. Naudeus, qui capsam frangat, ut libros edat & ponat ordine. Scribam ad te eodem tempore quid facto sit opus Eddæ exscriptæ, nec non docti illius Islandi, qui illam exscripsit; quod non temere, neque in vanum, factum ab illo, sibi persuadeat. Serva interea apud te, quæso, apographum hoc, imo curiose æque atque tuum autographum.“ *Epistola* II, 942; *Breve* III, nr. 1470, 225 (Schepelern þýðir: „opbevare Afskriften hos dig og det med lige saa stor Omhu som din egen Original“). Óljóst er hvað La Peyrère á við.

ferð hans til vor og kjör hans mun eg gaumgæfilega annast.“²² La Peyrère kveðst hafa átt annríkt vegna andláts Prince de Condé, verndara síns, sem lést 26. desember 1646: „Nokkru fyrir andlát hans hafði ég afhent honum bækur þínar ... Þessar bækur þínar ganga mann frá manni meðal vorra lærðu manna en margir þeirra eru, þökk sé þér, mjög vel að sér um rúnamálið.“²³ La Peyrère lofar lengra bréfi þegar hann verður búinn að hitta Naudé.

Vegna anna sem hirðlæknir í Nykøbing á Falstri svarar Worm bréfi La Peyrère ekki fyrr en 5. mars 1647. Í lok bréfsins endurtekur hann að hann hafi afhent hr. Hennequin sendiherra uppskriftina af Eddu og hafi hann greitt skrifaranum fyrir ómakið. Muni hann án efa senda verkið við fyrsta tækifæri. Hér nefnir Ole Worm síðast verk Stefáns Ólafssonar en minnst ekki á Frakklandsför.²⁴ Vert er að geta þess að bréf Stefáns Ólafssonar til Brynjólfs biskups Sveinssonar (13. maí 1647) þar sem hann svarar bréfi biskups, þakkar honum álit sitt og nefnir Frakklandsferðina er dagsett tveimur mánuðum eftir að Worm nefnir síðast Eddu og Stefán í bréfum sínum.

Worm skrifar La Thuillerie 25. september/3. október 1647. Hann furðar sig á að hafa ekki fengið senda rómverska mynt eins og honum hafði verið lofað. Hafi hann hvorki fengið bréf frá Naudé né La Peyrère. Hann biður „son Excellence“ um að láta athuga hvort einhver ástæða sé fyrir því að vináttan sé gleymd.²⁵ Málið tekur á sig nýja mynd þegar Worm fær bréf frá La Peyrère, dagsett 26. september 1647, þar sem hann segir að vinslit hafi orðið milli hans og La Thuillerie verndara hans á ferð þeirra til Hollands og hafi hann snúið aftur til Parísar þar sem hann muni hitta Naudé og aðra vini sína.²⁶

²² „...cujus adventum ad nos, & conditiones ejus curabo diligenter ...“ *Epistole* II, 944; *Breve* III, nr. 1472, 227; þýð. Jón Þorkelsson í „Stefán Ólafsson“.

²³ „...cui libros tuos dederam paucis diebus antequam diem suum obiret ... Versantur libri illi tui Eruditorum nostrorum manibus: inter quos plures sunt, qui tuo beneficio Linguam Runicam jam apprime callent.“ *Epistole* II, 944; *Breve* III, nr. 1472.

²⁴ „Eddæ descriptum tradidi Nobiliss. Dn. Hennequino Residenti apud nos, Amico meo dilecto, qui scribæ pro labore satisfecit, & prima commoditate procul dubio opus ad Vos est transmissurus.“ *Epistole* II, 946; *Breve*, nr. 1483, 238. – Worm ræðir um að senda Eddu til Parísar 3.12.1646 og 5.3.1647.

²⁵ *Breve* III, nr. 1538, 278.

²⁶ *Epistole* II, 947–948. Í þýðingu Schepelerns: „ja paa selve den Rejse [...] rev jeg mig løs fra ham hvilket paa Gascogners Vis skete saa hurtigt og uventet, at jeg maatte skyde alle andre Tanker tilside.“ *Breve* III, nr. 1540, 279.

Erfitt er að átta sig á því hvort vinslit La Thuillerie og La Peyrère hafi haft einhver áhrif á það mál sem hér hefur verið rætt. Sáttasemjarinn, sendiherrann og áhugamaðurinn um norræn fræði, sem Worm ber mikla virðingu fyrir, La Thuillerie, var sá sem hvatti Worm til að skrifa Naudé og bjóða aðstoð sína við útvegum bóka í safn Mazarins kardínála, en Worm og Hennequin sendiherra Frakka í Höfn höfðu ákveðið að senda La Thuillerie uppskrift Stefáns Ólafssonar af Eddu (sbr. bréf 3.12.1646/5.3.1647). Í síðasta bréfi sínu til La Thuillerie 13. október 1647 óskar Worm eftir viðbót við myntsafn sitt. Edda er ekki nefnd.²⁷

Worm fær loks bréf frá Naudé, dagsett 22. febrúar 1648, þar sem Naudé segist hafa falið danska sendiherranum í París að koma til hans gjöf sem lofað hafði verið fyrir þremur árum (gullmynt og úri). Naudé afsakar að hann skuli ekki hafa skrifað fyrr, miklar annir hafi valdið því. Naudé þakkar í nafni kardínálans þá þjónustu sem Worm hefur veitt bókasafni hans og afsakar að gjafirnar sem Worm eru sendar séu ekki miklar að umfangi, enda viti hann að Worm sé ekki að sækjast eftir launum. Worm skrifar Naudé 19. júlí 1648 þar sem segir að gjafirnar frá Mazarin kardínála séu nú komnar.

III

Bréf Stefáns Ólafssonar til Eiríks Ketilssonar og til Brynjólfs biskups í maíbyrjun 1646 benda til þess að þá þegar hafi verið rætt um ferð Stefáns til Parísar. Hins vegar er það fyrst í bréfi til La Peyrère í desemberbyrjun 1646 að Worm nefnir að Stefán væri fús til að fara til Parísar. Í bréfi til La Thuillerie, verndara La Peyrère, sama dag ræðir Worm um að senda „bókina“ þ.e. Eddu, til „hans hágöfgi“ en nefnir ekki tillögu um ferð Stefáns til Parísar. La Peyrère bregst mjög vel við þessari tillögu í bréfi 1. janúar 1647.

²⁷ Í bréfi Naudé til Worm frá 13. mars 1645 kemur fram að Naudé hefur sérstakan áhuga á rúnum og þakkar Worm fyrir að senda úr eigin safni *calendarium* sem prýða muni safn kardínálans: „Spectabitur ergo Runicæ Lingvæ monumentum istud ultimum in Bibliotheca julia & infra sepositos Sinenses, Arabicos, Græcos, aliisque variis lingvis exaratos Codices, quos in illam subinde congero, fulgore suo prægravabit.“ *Epistole* II, 901; „Altsaa vil dette sidste Minde om Runesproget staa til Beskuelse i det Juliske Bibliothek og vil med sin Glans hævede sig blandt de for sig anbragte kinesiske, arabiske, græske, og paa andre forskellige Sprog affattede Haandskrifter, som jeg efterhaanden samler sammen dertil.“ *Breve* III, nr. 1292, 89.

Í bréfi Stefáns Ólafssonar til Brynjólfs biskups 13. maí 1647 kemur fram að beðið verði ákvörðunar um þetta mál þar til Naudé, bókavörður Mazarins kardínála, komi heim úr ferðalagi. Naudé skrifar Worm ekki fyrr en árið eftir, 22. febrúar 1648. Í þessu bréfi er mikið hrós um Worm og þakklæti fyrir útvegum bóka í safn kardínálans. Í nafni hans segist Naudé munu senda þær gjafir sem lofað hafði verið þremur árum áður. En tillaga Worms um íslenska fræðimanninn er ekki nefnd.

Ýmislegt virðist hafa farið á annan veg en ætlað var í þessu máli Stefáns Ólafssonar, en þar hafa að líkindum aðrir en Brynjólfur biskup ráðið för. Sjálfur hefur Stefán haft einhverjar efasemdir um framvindu þessa máls. Sá kafli bréfs hans frá 13. maí 1647 þar sem hann ræðir um Frakklandsferðina endar á þessum orðum: „*Ego vero quocunque tandem res redeat hanc astatem, forte hiemem etiam Hafnia dego Deo eventum committens*“ (En hvernig sem allt fer verð ég í Höfn í sumar og ef til vill í vetur líka og fel guði hvað verður).²⁸

Um endanleg afdrif þýðingar Stefáns Ólafssonar í Frakklandi ræðir Worm ekki í bréfum þeim sem vitnað hefur verið í. Í danskri þýðingu Schepelern á bréfum til og frá Ole Worm er ekki að finna bréf þar sem La Thuillierie vottar móttöku Eddu. Reyndar er þar aðeins að finna eitt bréf frá La Thuillierie til Worms ritað í Kristianopel 20. apríl 1645. La Peyrère nefnir í bréfi til Worms í janúarbyrjun 1647 bækur Worms sem hann hafi afhent Condé. Þær bækur gangi manna á milli í París, en hann minnst ekki á Eddu.²⁹ Hennar er ekki getið í *Catalogue des Manuscrits danois, islandais, norvégiens et suédois de la Bibliothèque Nationale de Paris*, þar Olaf Skæbne [þ.e. H. Omont], 1887.³⁰ Þegar P.H. Resen gaf Eddu út í Kaupmannahöfn 1665 birti hann þar eins og kunnugt er hluta af þýðingu Stefáns Ólafssonar eftir handriti í vörslu sonar Worms.³¹ Á það má benda að mikið umrót varð

²⁸ Lbs. 282 fol., bl. 25v.

²⁹ François-Xavier Dillmann álitur að Edda hafi komið til Parísar í árslok 1646 („Frankrig og den nordiske fortid – de første etaper af genopdagelsen,” 16), en samkvæmt orðalaginu í bréfi La Peyrère („libros tuos”, „libri illi tui”) virðist um að ræða bækur Worms í vörslu La Peyrère. Um bækur þær sem Naudé á að taka upp úr bókakassanum frá La Thuillierie eru engar upplýsingar í bréfum Worms.

³⁰ H. Omont, *Catalogue des manuscrits danois, islandais, norvégiens et suédois de la Bibliothèque Nationale de Paris* (Angers, 1887).

³¹ „Þýðing Stefáns er prentuð í útgáfu Resens Hafn. 1665 að svo miklu leyti, sem hún eigi samhljóðaði þýðingu séra Magnúsar“ [Ólafssonar í Laufási frá 1629] (Jón Þorkelsson, „Stefán Ólafsson“, XXXVI). Resen nefnir í útgáfu sinni ýmis handrit sem hann hafi notað, þar á

í Frakklandi nokkru eftir brottför Stefáns Ólafssonar frá Danmörku sumarið 1648, þ.e. *La Fronde parlementaire* í ágúst 1648 og *La Fronde des princes* í ársbyrjun 1650. Mazarin kardínáli varð að flýja frá París, bókasafn hans var gert upptækt 1649 og selt árið 1651. Worm getur þess í bréfi til Pierre Bourdelot í Stokkhólmi 23. ágúst 1652 að Naudé hafi heimsótt hann á leið til Stokkhólms og hefði hann óskað að ræða lengur við hann.³² Var Naudé þá væntanlega á leið til Svíþjóðar í boði Kristínar drottningar. Þegar Naudé frétti að Mazarin ráðgerði að koma upp bókasafni sínu á ný, ákvað hann að snúa aftur til Frakklands en andaðist á heimleið í borginni Abbeville fyrir norðan París árið 1653, ári áður en Worm lést í Höfn.

Eins og komið hefur fram styðjast þessar hugleiðingar nær eingöngu við bréf sem fara á milli Worms og viðmælenda hans, auk bréfa Stefáns Ólafssonar. Hins vegar væri forvitnilegt að athuga þátt Hennequin sendiherra Frakka í Höfn í umræddu máli, en Worm nefnir oft Hennequin sendiherra og telur hann meðal vina sinna. Af bréfunum sem hér hefur verið vitnað í má draga þá ályktun að aðeins tvisvar sinnum sé rætt um fyrirhugaða komu Stefáns Ólafssonar til Parísar, þ.e. í tveimur bréfum sem fara á milli Ole Worm og Isaac de la Peyrère. Endanlegt svar við tillögu Worms er hvergi að finna í umræddum bréfum. Stefán segir í fyrrnefndu bréfi, 13. maí 1647, að beðið verði komu Naudé sem taki ákvörðun í þessu máli. Naudé er að vísu kominn til Parísar í ársbyrjun 1647 en hann svarar bréfi Worms ekki fyrr en vorið 1648. Í því bréfi er ekki rætt um för íslensks fræðimanns til Parísar. Ekki er von til þess að bréf Brynjólfs biskups, þar sem hann svarar bréfi Stefáns Ólafssonar, komi í leitirnar, en ólíklegt má telja að biskupinn hafi átt þátt í því að Stefán Ólafsson fór ekki til Parísar eins og Jón Þorkelsson heldur fram. Ósamræmi í þýðingu hans á bréfi Stefáns Ólafssonar frá 13. maí 1647 virðist renna frekari stoðum undir þá fullyrðingu.³³

meðal handrit að þýðingu Stefáns Ólafssonar á Eddu með hendi Ole Worm. Handrit þetta sé nú í eigu sonar hans, Villum Worm. Af skrá Resens má ráða að handrit Worms hafi síðan gengið til Resens en nær allt handritasafn hans varð eldinum að bráð 1728, sbr. Faulkes, *Two Versions of Snorra Edda in the 17th Century* II (Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977), 18–19.

³² *Epistole* II, 1116–1117; *Breve*, III, nr. 1730, 479–480.

³³ Höfundur þakkar hvatningu og veitta aðstoð.

HEIMILDIR

- Andrés Björnsson. „Stefán Ólafsson og kvæði hans.“ *Stefán Ólafsson. Ljóðmæli*, útg. Andrés Björnsson. Reykjavík: Bókaútgáfa Menningarsjóðs, 1948, v–xxv.
- Breve = *Breve fra og til Ole Worm* I–III. Oversat af H.D. Schepeleern under medvirken af Holger Friis Johansen. København: Munksgaard, 1965–1968.
- Bréfabók Stepháns prófasts Ólafssonar í Vallanesi 1642–1657*. Með hendi Eiríks bókavarðar Magnússonar í Kambryggju 1885 eptir frumbókinni í safni Finns Magnússonar í Nr. 67. 4to í Bodleyana í Oxford. Lbs. 282 fol.
- Dillmann, François-Xavier. „Frankrig og den nordiske fortid – de første etaper af genopdagelsen“. *The waking of Angantyr. The Scandinavian past in European culture*, ritstj. Else Roesdahl og Preben Meulengracht Sørensen. Aarhus: Aarhus University Press, 1996, 13–26.
- Epistolæ = Olai Wormii et ad eum Doctorum Virorum Epistolæ, Medici, Anatomici, Botanici, Physici & Historici Argumenti: Rem vero Literariam, Linguasque & Antiquitates Boreales potissimum illustrantes. In Duos Tomos Divisæ*. Havnix, 1751.
- Faulkes, Anthony. *Two Versions of Snorra Edda in the 17th Century* I–II. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 1977–1979.
- Jón Þorkelsson. „Stefán Ólafsson.“ *Stefán Ólafsson. Kvæði*, I–II. Kaupmannahöfn: Hið íslenska bókmenntafélag, 1885–1886, XX–LXXXII.
- Margrét Eggertsdóttir. *Barokkmeistarinn. List og lærdómur í verkum Hallgríms Péturssonar*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar, 2005.
- Omont, Henri. *Catalogue des manuscrits danois, islandais, norvégiens et suédois de la Bibliothèque Nationale de Paris*. Angers, 1887.
- Páll Eggert Ólason. *Saga Íslendinga 5: Seytjándi öld*. Reykjavík: Menntamálaráð og Þjóðvinafélag, 1942.
- Sumarliði Ísleifsson. *Ísland – framandi land*. Reykjavík: Mál og menning, 1996.

ABSTRACT

It has long been held as fact that in 1647 Bishop Brynjólfur Sveinsson advised Stefán Ólafsson not to accept a position as antiquarian at the library of Cardinal Mazarin in Paris. If we study the sources, Stefán's letters to Bishop Brynjólfur, we find that this view is based on an error in translation, and that in fact it is more reasonable to assume that Bishop Brynjólfur told Stefán's parents to grant him permission to go to France. Stefán Ólafsson's letters to Eiríkur Ketilsson and to Bishop Brynjólfur in early May of 1646 indicate that he had already been discussing a move to Paris. On the other hand, it is not until a letter to Isaac de la Peyrère in early December 1646 that Ole Worm mentions that Stefán is willing to go to Paris. From Ole Worm's correspondence with French men of learning we see that Stefán's contemplated move to Paris is mentioned only twice, in two letters to Isaac de la Peyrère. The correspondence contains no response to Ole Worm's suggestion.

Sigríður Magnúsdóttir
Grænuhlíð 12
IS-105 Reykjavík
Ísland